

Az Országos Protestáns Napok, 1939–1950*

Klestenitz Tibor

A 20. századi első felében a magyarországi egyházak számára egyre nagyobb jelentőségre tett szert a nyilvánosság tömegrendezvények segítségével történő megszólítása, a közösség tekintélyének, befolyásának és társadalmi támogatottságának látványos eszközöket felhasználó demonstrálása. Az úttörő szerepet ezen a téren a katolikus egyház játszotta, amely 1900-tól kezdve éves rendszerességgel megtartotta Budapesten az országos katolikus nagygyűléseket. A német eredetű rendezvénysorozat az 1920-as évektől kezdve százezres tömegeket megmozgató látványossággá, a magyar közélet fontos eseményévé vált.² A harmincas évekre ráadásul a magyar katolicizmus – az állam hathatós támogatásával – nemzetközi események megrendezésére is képessé vált. Az 1938-as Nemzetközi Eucharisztikus Világkongresszus, illetve az annak főpróbájaként is értelmezhető 1930-as Szent Imre-émlékév a hitéleti tartalmak mellett fontos politikai vonatkozásokkal is rendelkeztek, hiszen nemzetközi szinten is lehetőséget nyújtottak a magyar országimázs formálására.³

A magyar protestantizmus az 1920-as években kezdett el kísérletezni a tömegrendezvényekkel. A különböző kezdeményezések közül az 1927-ben és 1928-ban megtartott református nagygyűlések bírtak a legnagyobb jelentőséggel. A protestáns nyilvánosság azonban megosztottan viszonyult a nyilvános tömegdemonstrációk közéleti műfajához: az evangélikusok eleve elutasították a nagygyűlések gondolatát, és inkább zártkörű rendezvények tartásával kísérleteztek. A református közösség megosztott volt: sokan, például Antal Géza dunántúli püspök érzelmi alapon idegenkedtek a katolikusok mintáját utánzó rendezvénytől. Ráadásul még elvi szinten sem számított eldöntött kérdésnek, hogy inkább egy felekezeti vagy egy közös protestáns alapú rendezvény volna-e kedvezőbb, illetve hogy a szervezés a hivatalos egyházi vezetés vagy valamely társadalmi szerveződés kezében lenne-e jobb helyen. Mindezen

* A tanulmány a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával (azonosító: 124418) készült.

² GIANONE ANDRÁS – KLESTENITZ TIBOR: *Katolikus nagygyűlések Magyarországon*. Bp., 2017.

³ CSÍKY BALÁZS: Jubileumi esztendő és katolikus megújulás a Horthy-korszakban. In: *A 20. század egyház- és társadalomtörténetének metszéspontjai. Tanulmányok a pécsi egyházmegye 20. századi történetéből*. Szerk. Bánkúti Gábor – Varga Szabolcs – Vértesi Lázár. Pécs, 2012, 135–158. p.; KLESTENITZ TIBOR: Lelki érték és politikai propaganda. Az Eucharisztikus Világkongresszusok megítélése a magyar katolikus közvéleményben (1912–1938). In: *Pannonbalmi Szemle*, 2020. 2. sz. 35–44. p.

ellentétek következtében – amelyekhez még a reformátusokat megosztó hagyományos törésvonalak hatása is hozzáadódott – a református nagygyűlések sorozata 1929-ben már meg is szakadt.⁴ 1939-ben viszont Országos Protestáns Napok (OPN) névvel útjára indult egy új rendezvénysorozat, amelyet figyelemre méltó módon a második világháború és a politikai rendszerváltások dacára (1944 kivételével) egészen 1950-ig megrendeztek. Jelen tanulmány arra vállalkozik, hogy bemutassa az OPN legfontosabb jellegzetességeit, és megvizsgálja, hogy a rendezvények szervezői miként kívánták befolyásolni a kor közvéleményét.

Az új hagyomány megalapozása: az 1939-es Országos Protestáns Napok

A kezdeményezés a közös protestáns szellemi értékek ápolására vállalkozó Országos Bethlen Szövetségből érkezett, amelynek élén vezető kormánypárti politikusok álltak. 1939-ben a Szövetség elnökeként Tasnádi Nagy András igazságügyi miniszter, ügyvezető elnökeként pedig Törs Tibor országgyűlési képviselő, az *Esti Újság* című kormánylap főszerkesztője, a kormánypárt ügyvezető alelnöke szerepelt.⁵

A Szövetség 1939 nyarán állt a nyilvánosság elé az OPN tervével. Az alapelképzelést a Szövetség által a reformáció október 31-i évfordulójának emlékére a pesti Vigadóban rendszeresen megtartott emlékünnepegy grandiózus, többnapos eseménykavalkáddá történő bővítése jelentette, amelyre minél több vidéki protestáns polgárt kívántak a fővárosba csábítani.⁶ A *Pesti Hírlap* augusztusban arról írt, hogy az OPN programja a tervek szerint „az istentiszteletek, gyűlések és ünnepek hosszú sorozata, a budapesti Hősök Emlékének, továbbá a protestáns nagyságok emlékművének és sírjának megkoszorúzása, fátyásmenet a kormányzóhoz, tisztelgés a miniszterelnöknél, a polgármesternél és a protestáns egyházak legfőbb vezetőségénél”. A programtervben mindezekon kívül számos kulturális esemény, kiállítás, zenés esemény szerepelt.⁷ A szervezők céljaikról szólva hangsúlyozták, hogy a rendezvény nem jelenti a

---

⁴ SZÁSZ LAJOS: Országos Református Nagygyűlések a Horthy-korszakban. In: *Hagyomány, Identitás, Történelem* 2018. Szerk. Kiss Réka – Lányi Gábor. Bp., 2019. 384–385. p.; KLESTENITZ TIBOR: Protestáns és református nagygyűlések az 1920-as években. In: *Egyháztörténeti Szemle*, 2020. 1. sz. 7–22. p.

⁵ Az egyesület eredetileg az ifjúsági mozgalomként működő Bethlen Gábor körök szenior tagjainak összefogására jött létre, de a közszereplők, politikusok nagy súlya miatt funkciója hamarosan átalakult. MOLNÁR SÁNDOR KÁROLY: Politikai vagy önképző kör? (A miskolci Bethlen Gábor Kör története az értesítő tükrében). In: *A Hermann Ottó Múzeum Évkönyve* 46. (2007). 699. p.

⁶ Országos Protestáns Napok. In: *Reformátusok Lapja*, 1939. szeptember 1. 111. p.

⁷ Országos Protestáns Napok. In: *Pesti Hírlap*, 1939. augusztus 3. 15. p.

felekezeti ellentétek hangsúlyozását, mások elleni küzdelmet, a cél csupán a magyar protestánsok közös nevezőre hozása.⁸

A szervezők törekvéseikben számíthattak az állam támogatására. A kormány már júniusban elfogadta Kunder Antal kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter előterjesztését, aki az ünnepek alkalmából feláras bélyegsorozat kibocsátását indítványozta. Az értékesítésből befolyó anyagi hasznot átengedték a Bethlen Gábor Szövetség javára, amely a miniszteri indoklás szerint „az ország legnagyobb protestáns egyháztársadalmi egyesülete. A hitélet elmélyítése, a kultúrának és a felekezetek közötti béke ügyének ápolása terén országos jelentőségű munkát fejt ki.”⁹ A posta valóban ki is adta a Dévai Bíró Mátyás, Melius Juhász Péter, Károli Gáspár, Szenczi Molnár Albert, Bethlen Gábor és Lorántffy Zsuzsanna alakját ábrázoló sorozatát, amely az első hasonló tematikájú bélyegsorozat volt a világon.¹⁰ Emellett a főváros is jelentős, negyvenezer pengős összeggel járult hozzá a rendezés költségeihez.¹¹

A második világháború kirobbanása általános közéleti elbizonytalanodással járt, ami a szervezőkre is hatott, ám ennek ellenére szeptember végén tájékoztatták a nyilvánosságot, hogy az OPN-at feltétlenül megtartják.¹² A rendezvényt a protestáns egyházak vezetői is támogatták. Túróczy Zoltán, a tiszai evangélikus egyházkerület püspöke például a reformátusokkal való intézményes együttműködés megerősödését várta az eseménytől,¹³ Enyedy Andor miskolci református lelkész, a tiszánineni kerület befolyásos véleményformálója pedig azzal biztatta részvételre a híveket, hogy az OPN során bizonyosságot tehetnek öntudatukról és a protestantizmus nemzeti hivatásáról.¹⁴

A támogatás jelentősége főleg azután mutatkozott meg, hogy az első tapasztalatok szerint a hívek érdeklődése várakozáson aluli mértékben alacsony volt – annak ellenére, hogy a MÁV ötvenszázalékos utazási kedvezményt nyújtott a résztvevőknek. A hivatalos egyházi vezetés és az állam ekkor akcióba lépett: Medgyasszay Vince dunántúli református püspök például a részvétel propagálására kérte a lelkipásztorokat, Szabó

⁸ Az „Országos Protestáns Napok” célja és jelentősége. In: *Magyar Nemzet*, 1939. szeptember 21. 6. p.

⁹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban MNL OL) K 27 Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1939. június 9. 74–75. p.

¹⁰ JÁKY GYULA: A protestáns napok emlékbélyegei. In: *Harangszó*, 1939. szeptember 10. 286–287. p.

¹¹ MNL OL K 612 Magyar Országos Tudósító, 1939. szeptember 27. 116. p.

¹² Megtartják az Országos Protestáns Napokat. In: *Pesti Hírlap*, 1939. szeptember 21. 6. p.

¹³ Püspöki jelentés. In: *Tiszai Evangélikus Egyházkerület jegyzőkönyvei*, 1939. szeptember 5.

¹⁴ ENYEDY ANDOR: Valamennyi lelkésztestvérem figyelmébe! In: *Sárospataki Református Lapok*, 1939. augusztus 13. 180. p.

Imre budapesti esperes „az egész országra kiterjedő szellemi és erkölcsi mozgósítást” sürgetett, Kovács Sándor evangélikus püspök „nemzeti számadásra” hívta a híveket, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium pedig rendkívüli szünetet engedélyezett az ünnepségekre utazó diákok és tanárok számára.¹⁵ A Bethlen Gábor Szövetség szintén fokozta propagandamunkáját: kapcsolatba lépett a lelkipásztorokkal, valamennyi településre elküldte az OPN plakátjait,¹⁶ a résztvevők javára pedig 5–15 százalékos vásárlási kedvezményt alkudott ki egyes fővárosi üzletekben.¹⁷ Az intézkedések érezhetően növelték is a részvételi kedvet: a kecskeméti református gyülekezetből például az eredeti határidőre mintegy ötven fő jelezte részvételi szándékát, ez a szám októberre megduplázódott.¹⁸ A sárospataki gimnáziumban az érdeklődők száma olyan magas volt, hogy az OPN idejére tanítási szünetet kellett elrendelni.¹⁹

A szervezőbizottság október közepén véglegesítette a programot: eszerint október 28-án a Deák téri templomban az evangélikus ifjúság gyűlésével kezdődtek meg az egyesületi gyűlések, amelyet a következő napokban számos más szakmai program követett, mint például a cserkészorsvezetők országos konferenciája, vagy a református háziipari értekezlet. A hivatalos megnyitót este a pesti Vigadóban tartották, amelyet kötetlen ismerkedési vacsora követett. Másnap délelőtt az Iparcsarnokban rendeztek közös istentiszteletet református, evangélikus és unitárius közreműködéssel, majd délben díszünnepély következett. A program csúcspontját október 31-én a Vigadóban tartott reformációi főünnep jelentette.²⁰ Szembetűnő, hogy a rendezők az eredeti elképzelésekhez képest jelentősen csökkentették a tömegrendezvények szerepét, hiszen a végleges programban nem szerepelt sem a Hősök terére tervezett díszfelvonulás, sem a fáklás menet. Ennek oka talán az lehetett, hogy a szervezők nem lehettek biztosak a kellően impozáns számú résztvevő jelenlétében.

---

¹⁵ Körlevél a dunántúli református egyházkerület lelkipásztoraihoz. In: *Dunántúli Protestáns Lap*, 1939. október 1. 204. p.; Szabó Imre esperes felhívása. In: *Függetlenség*, 1939. október 19. 6. p.; Harangszó. In: *Népszava*, 1939. október 29. 10. p.; A Protestáns napok hírei. In: *Esti Újság*, 1939. október 18. 6. p.

¹⁶ Az Országos Protestáns Napok. In: *Dunántúli Protestáns Lap*, 1939. október 8. 208.

¹⁷ MNL OL K 612 Magyar Országos Tudósító, 1939. október 28. 164. p.

¹⁸ Az Országos Protestáns Napokra. In: *Reformátusok Lapja*, 1939. október 1. 116. p.; Protestáns Napok Budapesten. In: *Reformátusok Lapja*, 1939. október 15. 118. p.

¹⁹ Tanítási szünet a gimnáziumban. In: *Sárospataki Református Lapok*, 1939. október 22. 225. p.

²⁰ A protestáns napok programja. In: *Sárospataki Református Lapok*, 1939. október 15. 219. p.

Az ünnepségek sajtórepresentációjában nagy szerepet játszottak a kísérőrendezvényként szervezett kiállítások, amelyek néhány napos idő-különbséggel nyíltak meg, és az egymást követő ünnepélyes megnyitók segítettek a közvélemény figyelmét az OPN felé irányítani. A sor október 21-én a modern képzőművészeti kiállítással indult az Iparművészeti Társulat helyiségeiben, október 24-én tárta ki kapuit a Nemzeti Múzeumban a történeti tárlat, majd október 26-án az Iparművészeti Múzeumban a néprajzi, népművészeti bemutató.²¹ A legnagyobb médiavisszhangot természetesen az első megnyitó kapta, hiszen ennek megtartására maga Horthy Miklós kormányzó vállalkozott. Az eseményről – számos sajtótermék mellett – tudósított a filmhíradó is, amely Tasnádi Nagy András üdvözlőbeszédét örökítette meg.²² A második kiállítást a katolikus felekezetű Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter beszéde vezette be, aki a tárlatot a magyarság összetartozásának jelképeként méltatta, és a katolikusok rokonszenvét is kifejezésre juttatta.²³

Közvetlenül az OPN megnyitása előtt a szervezők korábbi kétélyeit felváltotta az optimizmus: az ünnepségek kezdete előtt már úgy számoltak, hogy vidékről mintegy tizenöt–húszezer vendég várható, Budapestről és környékéről pedig további harmincezer látogatót reméltek.²⁴ A megnyitóra a MÁV tizenöt különvonatot indított az egész országból, a résztvevőket cserkészek kalauzolták, a vidékieket tizenkilenc fővárosi iskolában szállásolták el.²⁵

Az eseménysorozat szónoki megnyilvánulásait a nemzeti egység és a felekezeti béke gondolata dominálta. A Vigadóban tartott ünnepélyes megnyitón Raffay Sándor evangélikus püspök a rendezvény céljáról elmondta: „Egyetlen keresztény hitvallás ellen sem kívánunk hadba szállni. Arra törekszünk, hogy testvérekként küzdjünk egymás mellett a közös ellenség, a vallástalanság és erkölcstelenség ellen. Mi a jézusi tiszta kereszténység szellemében megújhodott szentistváni Nagymagyarországot akarunk.”²⁶ Igaz, arról is beszélt – ami sok sajtótudósításból kimaradt –, hogy a protestánsok „fájó tüske”-ként tekintenek a katolikus egyház által a vegyes házasságok esetében követelt reverzális jogintézményére, és „a nemzeti élet nyugalma érdekében” követelik a „tövis eltávolítá-

²¹ Országos Protestáns Napok. In: *Reformátusok Lapja*, 1939. október 29. 123. p.

²² Magyar Világhíradó 818. (1939. október) filmhíradokonline.hu; A kormányzó nyitotta meg a modern protestáns művészek tárlatát. Magyar Országos Tudósító, 1939. október 21. 51. p.

²³ A kultuszminiszter megnyitotta a protestáns napok történelmi kiállítását. In: *Függetlenség*, 1939. október 25. 2. p.

²⁴ Húszezer vidéki résztvevője lesz a Protestáns Napoknak. In: *Függetlenség*, 1939. október 28. 6. p.

²⁵ Megkezdődtek a Protestáns Napok. In: *Függetlenség*, 1939. október 29. 3. p.

²⁶ Tasnádi Nagy András igazságügyminiszter a vallásos világnézet jelentőségéről. In: *Nemzeti Újság*, 1939. október 31. 4. p.

sát”.²⁷ A Vigadó közönségét köszöntötte Gerhard Ohlemüller, a Protestáns Világszövetség főtitkára is, aki latinul idézte a Magyar hiszekegyet.²⁸ Az eseménysorozat lezárása hasonlóan ünnepélyes keretek között, a kormány három tagjának jelenlétében zajlott. Bejelentették, hogy a kormányzó fogadta az OPN küldöttségét, és kifejezte reményét, hogy „a protestáns ifjúság a jövőben is az ősi hagyományokhoz híven szolgálja a magyar nemzeti gondolatot”.²⁹ Törs Tibor beszédében szintén a felekezeti béke szempontjából méltatta a rendezvényt: „Ezzel az ünnepséggel bebizonyítottuk – mondotta –, hogy mi nem megbontani, hanem egyesíteni akarunk, nem ellentéteket akarunk előidézni, hanem szakadékokat akarunk áthidalni. Hitvallók vagyunk, de nem elfogultak, öntudatosak vagyunk, de nem gőgösek, kitartók vagyunk, de nem makacsok, mi protestánsok vagyunk, de mindennekfelett magyarok.”³⁰

Az esemény természetesen élénk sajtóvisszhangot váltott ki. A *Protestáns Szemle* hasábjain Makkai László alapvetően sikeresnek ítélte az OPN-at, hiszen bebizonyította, hogy a magyar protestantizmus „minden ellenkező jóslatások és melegen tartott káröröm ellenére” képes tömegeket megmozgatni, erőt és egységet mutatni. Azt is hangsúlyozta azonban, hogy a katolikus nagygyűlések mintájának követése, a látványos erődemonstráció nem megfelelő út a kisebbségi helyzetben lévő protestantizmus számára, hiszen „a kisebbséget nem a túlerőhöz való tartozás tudata, hanem a közös szenvedések emléke tartja össze”. Fontos előrelépésnek tartotta, hogy az OPN-t világiak szervezték, ami szerinte korábban teljesen elképzelhetetlen lett volna. Makkai úgy vélte, hogy az esemény időzítése is szerencsés volt, hiszen a világpolitika eseményei következtében bizonyos fontos politikai értékek, mint a szabadság, függetlenség, szabadelvűség, válságba kerültek, aminek következtében „sokan tekintenek a protestantizmus felé, mint e politikai elvek igazi, elévülhetetlen lényegének letéteményese felé”. Arra figyelmeztetett azonban, hogy hiú reménység lenne a protestáns tömegektől egységes politikai fellépést várni, hiszen a protestáns közvélemény rendkívül megosztott. Arra is felhívta a figyelmet, hogy a protestáns egyházak egymáshoz való közeledése nem jelentheti a liberális korszak kultúrprotestantizmusához való visszatérést: „Az ébredő egyház élesen szembefordul ezzel az irányzattal, nem mintha a kultúra ellen lenne kifogása, hanem mert az a meghatározás mérhetetlenül lekicsinyíti és emberivé teszi az egyház hivatását.” Az OPN összképét igen pozitívnak találta: „Hálásak lehetünk a Protestáns Napok rendezőinek azért az alkalomért, amelyik összehozta a várost és a falut, a világit és a lelkészt, a huma-

²⁷ Megkezdődtek az Országos Protestáns Napok. In: *Pesti Hírlap*, 1939. október 29. 4. p.

²⁸ Megkezdődtek a Protestáns Napok. In: *Pesti Napló*, 1939. október 29. 2. p.

²⁹ Befejeződtek a Protestáns Napok. In: *Nemzeti Újság*, 1939. november 3. 4. p.

³⁰ MNL OL K 612 Magyar Országos Tudósító, 1939. november 1. 7. p.

nistát és a hitvallót és meg vagyunk győződve, hogy minél gyakoribbá válnak ezek az áldott alkalmak, az Evangélium annál gyorsabban meg fogja találni az utat, hogy egész magyar protestáns társadalmunkat az egy lélek erejével töltse meg.”³¹ Hasonlóan pozitív mérleget vont az *Evangélikus Népiskola* szerzője, Somogyi Béla, aki a protestáns önbizalom felkelése szempontjából ítélte hasznosnak a rendezvényt, sőt úgy vélte, hogy az hozzájárulhat a teljes magyar társadalom lelki megnyugvásához is.³²

Jóval kritikusabb álláspontot foglalt el Dezséry László evangélikus egyetemi lelkész, aki az OPN szervezéséről érkező első híreket valószínűleg szörnyűlködve fogadta, elsősorban a tervezett tömegdemonstrációk miatt, és kételkedve tette fel magának a kérdést: „a reformáció lelke fogja-e mozgatni ezt a tömeget, vagy valamilyen, a látványosságok, kedvencművek és protestáns negatívumok »öntudatából« keveredett érdeklődés?” Aggodalmait erősítette, hogy a Bethlen Gábor Szövetség a szemében túlzottan is a kultúrprotestantizmus örökösének tűnt. (Később viszont örömmel töltötte el, hogy az eredeti tervekhez képest „evangéliumi puritánságra” faragták le a külsőségeket.) Azt is problematikusnak tartotta, hogy az OPN-on az unitáriusok is szerepet kaptak, hiszen úgy vélte, hogy a Szentháromságot tagadó egyház teológiailag valójában nem sorolható a protestantizmushoz. Úgy vélte, hogy a szervezők túlzott aggályossággal állapították meg a reformátusok és evangélikusok beszédidejét, pedig „sokkal nyíltabbá és természetesebbé kell tenni a viszonyt az ilyen közös alkalmakon. Sokszor volt felesleges az az udvarias méricskélés, ahogy egymáshoz illesztettük a tagjainkat”. Szerinte a részösszejövetelek, szakosztályi ülések nagyszerűen sikerültek, amivel bizonyították, hogy a jövőben sokkal szervezettebb munkára lenne szükség, „sokkal több tervszerűsége, együttműködésre, és sokkal több közös imádságra”. A főünnepség hangulatát viszont túl formálisnak ítélte: „el kellene már felejteni az egyhangú éljenekeket és úgy vanokat”, vélte.³³

A nem protestáns sajtó szintén nagy terjedelemben foglalkozott a rendezvénnyel, elsősorban a világpolitikai összefüggésekre, a hagyományos keresztyén értékeket fenyegető veszélyforrásokra utalva. A *Jelenkor* című katolikus folyóirat például nagyra értékelte, hogy a protestánsok „ebben az istentelen korban, csábítások és kísértések között” bizonysgot tettek Krisztusról, megmutatták hitüket „az emberben, a becületben, a szabadságban”, és hogy protestantizmusuk egyszerre „gyökeresen

³¹ MAKKAI LÁSZLÓ: Protestáns napok Budapesten. In: *Protestáns Szemle*, 1939/12. 554–557. p.

³² SOMOGYI BÉLA: Közösségi életmegnyilvánulások. In: *Evangélikus Népiskola*, 1939/22. 382. p.

³³ DEZSÉRY LÁSZLÓ: A Protestáns Napok mérlegen. In: *Keresztyén Igazság*, 1939. december 1. 338–340. p.

magyar, igazságosan és tisztán emberi s magyarsága mellett európai”.³⁴ A *Pesti Napló* azt a mozzanatot emelte ki, hogy az OPN díszhangversenyén a szerző vezényletével hangzott el a katolikus Kodály Zoltán Szkhárosi Horváth András énekére írt Semmit ne bánkódjál című kórusműve. „Mert ez a zene [...] bátor szembeszállni mindig minden gyarlósággal, ami van, és harcolni azért az igazságért, melynek lennie kell.”³⁵ A *Magyar Nemzet* hasábjain a katolikus Kunszery Gyula a protestantizmus nemzeti hivatását méltatta, kijelentve: „Az egész magyar nemzet protestáns lehet – és legyen –, ha ez az igazságtalanság, jogfosztás, nyers erőszak, istentelenség, krisztustalanság elleni protestálást jelent.”³⁶

A kormánytámogató és a jobboldali sajtó viszont az OPN üzenetéből a protestantizmus szellemi teljesítményének és nemzeti jelentőségének méltatásán túl csak a felekezeti béke igényét emelte ki. A *Függetlenség* jegyzete szerint például „A magyarság kivetette lelkéből a felekezeti torzsalkodás mérgét s a katolikus magyar a protestánsban éppúgy megtalálta a jó és hű magyar testvért, mint ahogy minden protestáns is elsősorban és mindenekfelett a magyart látja és értékeli a katolikus egyház híveiben.”³⁷

Az intézményesült Protestáns Napok 1940 és 1943 között

A szervezők nagy sikerként értékelték az OPN-t, hiszen az tömegeket vonzott a fővárosba, és jelentős sajtófigyelmet kapott. A szervezőbizottság az év végén egyes szerkesztőségeknek köszönőlevelet is írt, hálából a kiemelt figyelemért, Törs Tibor pedig a katolikus sajtó tudósításainak hangnemét dicsérte.³⁸ A kiállítások iránti érdeklődés olyan jelentősnek bizonyult, hogy meg kellett hosszabbítani azokat, így összesen mintegy húszezer látogatójuk volt.³⁹ (A fővárosi hatóságok egyébként szintén elégedettek voltak, és „idegenforgalmi szempontból jelentős” eseményként tartották számon az OPN-t.⁴⁰) A kormány által engedélyezett bélyegakció anyagi szempontból is komoly eredményt ért el, hiszen tiszta haszna mintegy kétszázezer pengőre rúgott.⁴¹ A szervezők olyan elégedettek voltak, hogy elhatározták: előzetes elképzeléseikkel ellentétben

³⁴ Zord időök. In: *Jelenkor*, 1939. 1. sz. 3. p.

³⁵ TÓTH ALADÁR: Bartók és Kodály. In: *Pesti Napló*, 1939. okt. 31. 8. p.

³⁶ KUNSZERY GYULA: Protestáns napok. In: *Magyar Nemzet*, 1939. okt. 27. 6. p.

³⁷ Protestáns Napok. In: *Függetlenség*, 1939. okt. 29. 2. p.

³⁸ Az Est, 1939. november 9. 6. p.; Tasnádi Nagy Andrást és Törs Tibort üdvözölte a Bethlen Gábor Szövetség küldöttsége. In: *Esti Újság*, 1940. január 9. 6. p.

³⁹ Húszezer látogatója volt a Protestáns Napok kiállításának. In: *Függetlenség*, 1939. november 16. 8. p.

⁴⁰ A polgármester jelentése a székesfőváros közigazgatásának 1939. évi szeptember havi állapotáról. In: *Fővárosi Közlöny*, 1939. december 5. Melléklet. 5. p.

⁴¹ Püspöki jelentés. In: *Tiszai Evangélikus Egyházkerület jegyzőkönyvei*, 1940. augusztus. 5.

nem ötévente, hanem évente fogják megtartani a rendezvényt.⁴²

A rendezvények továbbra is a reformáció ünnepéhez kapcsolódtak, noha Kapi Béla evangélikus püspök felvetette, hogy másik időpontot kellene keresni, hiszen az evangélikus lelkészeknek a reformációi héten saját gyülekezetükben kellene szolgálniuk.⁴³ A programot viszont az első év tanulságai alapján a szervezők folyamatosan igyekeztek apróbb módosításokkal még érdekesebbé tenni. 1940-ben újdonságot jelentett a rádióközvetítések beépítése az eseménysorozatba: a hivatalos közlemények szerint a II. OPN Raffay Sándor rádiós igehirdetésével és Makkai Sándornak a vizsolyi biblia kulturális jelentőségét méltató felolvasásával kezdődött, és a rádió számos további – elsősorban kulturális – programról adott élő közvetítést.⁴⁴

A rádiós közvetítésre sok protestáns részéről komoly igény jelentkezett, amihez a felekezetek egyenlő médiareprezentációjára vonatkozó általános elvárás is hozzájárult. Jól mutatja ezt az evangélikus *Harangszó* című néplap egyik olvasói levele, amely a következőkkel indokolta meg kérését: „Jogunk van ezt kérni, sőt követelni a rádiótól, mert ha egyenlő előfizetői vagyunk ennek, jogaink is legyenek, ne csak a terhek [legyenek] egyenlők. Mindnyájan emlékezhetünk, hogy tavaly az eucharisztikus kongresszus idején, sőt azután is hetekig, reggeltől estig a kongresszus programjától volt hangos a rádió.”⁴⁵

Az OPN-ről adott rádiós közvetítések 1941-ben nyílt felekezeti polemikához vezettek: az intranzigens katolicizmust képviselő *Magyar Kultúra* a rádió vezetőségének szemére vetette, hogy a katolikus nagygyűlésről egyáltalán nem közvetítettek, míg az OPN-ről három eseményt is egyesben adtak, és úgy vélte, hogy az efféle igazságtalanságok ellen a katolicizmusnak „nem pusztá tiltakozással, hanem megtorlással kell fellépni”.⁴⁶ Ezzel vitába szállva a *Harangszó* szerzője azzal érvelt, hogy az OPN közvetítései tömeges érdeklődésre igényt tartó kulturális eseményekről szóltak, míg a katolikus nagygyűlések csak partikuláris témákat tárgyaló, a szélesebb közönség számára érdektelen közéleti előadásokból álltak. A rádió pedig nem valamely vallási közösségé, hanem az államé, amelynek műsorpolitikájával az egyetemes magyar kultúrát kell szolgálnia.⁴⁷

⁴² Országos Protestáns Napok. In: *Pesti Hírlap*, 1941. november 1. 4. p.

⁴³ Indoklása szerint „evangélikus egyházunk nemcsak reformáció-ünnepet ül, hanem egész reformációi hetet, akkor pedig minden lelkipásztornak otthon kell szolgálnia, saját gyülekezetében”. A magyarországi evangélikusok gyűlése. In: *Pesti Hírlap*, 1941. november 8. 4. p.

⁴⁴ Az Országos Protestáns Napok. In: *Keresztény Magvető*, 1940. 5. sz. 207. p.

⁴⁵ VASKÓ ISTVÁNNÉ: A Harangszó Nagytiszteletű Szerkesztőségének. In: *Harangszó*, 1939. október 22. 321. p.

⁴⁶ Tollhegyyel. In: *Magyar Kultúra*, 1941. 22. sz. 157–158. p.

⁴⁷ M. S.: Magyar Kultúra. In: *Evangélikus Élet*, 1941. december 6. 2. p.

A média tudatos használatára utal egy másik hagyomány meghonosítása is: 1940-től kezdve az OPN főünnepségei után a templomok kapujától cserkészek futárláncai vitték el a megemlékezés koszorúit a protestáns kiválóságok budapesti szobraihoz, illetve a Hősök terére.⁴⁸ Ez az esemény rendszeresen felbukkant a sajtótudósításokban, sőt 1941-ben a filmhíradó is felvételeket készített a cserkészek akciójáról, számos jól fényképezhető emlékművet (például Kossuth, Tisza, Görgey, Arany szobrát) felvillantva.⁴⁹

Újdonságot jelentett továbbá a kulturális események súlyának további erősítése. 1940-től a Városi Színházban (a mai Erkel Színházban) évenként megrendezték az irodalmi és művészetet, amelynek fő vonzerejét népszerű előadóművészek (mint például Basildies Mária, Palló Imre, Szeleczky Zita, Uray Tivadar) fellépése jelentette.⁵⁰ 1940-ben Észak-Erdély visszatérésének öröme a Zeneakadémia nagytermében székely-estet tartottak, majd 1941-ben a Délvidék visszatérését ünnepeleltek hasonló műsorral.⁵¹

Mindemellett a társadalmi egyesületek rendezvényei, gyűlései, konferenciái is egyre változatosabbakká váltak. 1941-ben a Bethlen Gábor Szövetség azt hangoztatta, hogy az OPN programján „csaknem valamennyi protestáns társadalmi egyesület részt vesz valamilyen formában”.⁵² Ebben az esztendőben újdonságként megrendezték a különböző értelmiségi szakmákhoz tartozók konferenciáit a protestáns lelkészek, közgazdászok, jogászok, orvosok, mérnökök, tanárok és újságírók számára.⁵³ 1942-től kezdve a nagy súllyal rendelkező Országos Református Lelkészegyesület (ORLE) és a Presbiteri Szövetség is a Protestáns Napok keretében tartotta meg évi gyűlését.⁵⁴

Az OPN szervezői arra is kísérletet tettek, hogy egyes, fontosnak ítélt ügyek középpontba állításával megkíséreljék a teljes protestáns közösséget mozgósítani. 1941-ben a magyar Szentírás kiadása került reflektorfénybe: a Biblia-ünnep elnevezésű eseményen Raffay Sándor hívta fel a figyelmet arra, hogy a Brit és Külföldi Bibliatársulat a jövőben képtelen lesz a magyar piacot ellátni, ezért egy önálló magyar Bibliatársulat létrehozását indítványozta abban a reményben, hogy ez legalább

---

⁴⁸ Erdély lelkéről beszélt Kapi Béla evangélikus püspök a protestáns irodalmi esten. In: *Új Magyarország*, 1940. október 31. 4. p.

⁴⁹ Magyar Világhíradó 924. (1941. november) filmhíradokonline.hu

⁵⁰ Protestáns művészet. In: *Magyar Nemzet*, 1940. október 20. 12. p.

⁵¹ MNL OL K 612 Magyar Országos Tudósító, 1940. október 28. 176. p.

⁵² Az Országos Bethlen Gábor Szövetség. In: *Dunántúli Protestáns Lap*, 1941. október 5. 207. p.

⁵³ Megkezdődtek az Országos Protestáns Napok. In: *Dunántúli Protestáns Lap*, 1941. október 26. 221. p.

⁵⁴ Novemberben lesz az idei ORLE-gyűlés. In: *Függetlenség*, 1942. május 28. 5. p.

ezer önkéntes száz pengős felajánlásával tető alá hozható.⁵⁵ A javaslat nyomán a protestáns – elsősorban az evangélikus – egyházi sajtó élénk propagandába fogott,⁵⁶ ami hozzájárult ahhoz, hogy a következő OPN keretében, 1942. november 1-jén hivatalosan létrejöhetett a Magyar Bibliatársulat.⁵⁷

Kevésbé bizonyult sikeresnek 1943-ban a kezdeményezés a vasárnap megszentelésére, noha ennek megindítása jelentős hírveréssel történt. A Horthy Miklós Nemzeti Sportcsarnokban több ezer ember jelenlétében tartott nagygyűlésen Tasnádi Nagy András kijelentette: „A vasárnap délelőtti mozik, nyitott kocsmák és egyéb szórakozások elvonják az embereket az istentisztelettől és a nagygyűlés egyetlen pontja a protestantizmus tiltakozása e helyzet ellen.” A gyűlés ezután elfogadta a határozati javaslatot, amely szerint: „A törvénynek ki kell mondania, hogy vasárnap déli 12 óráig film- és színházi előadásokat, sportversenyeket nem szabad tartani, politikai, tudományos, irodalmi és egyéb összejeveteleket csak kivételesen szabad engedélyezni, a szeszitalok kimérését szombat estétől hétfő reggelig el kell tiltani s a vasárnapi országos vásárokat is el kell törölni.”⁵⁸ A határozat jelentős sajtóvisszhangot kapott ugyan, azonban az érdeklődés hamarosan elült, és a javaslat a feledés homályába merült. A *Keresztyén Igazság* szerzőjének kritikája szerint „ez is csak egyszerű program-ötletnek bizonyul. Valamivel eltöltöttük a Protestáns Napokat. Ki emlékszik már erre? Törődik még valaki ennek a memorandumnak a hatásával?”⁵⁹

Az OPN számára rendkívül fontos tényező volt az állam segítése, amit a szervezők nyíltan elismertek: a szervezőbizottságot vezető Kiss Roland például 1941-ben azt hangoztatta, „milyen előzékenyen támogatták a magyar protestánság megmozdulását a hatóságok, intézmények és a sajtó”.⁶⁰ A második világháború viszonyai között a protestáns lelkészek – noha elítélték a Biblia tanításával ellentétes vérontást – lojálisak maradtak a Horthy-rendszerhez, és szónoklataikkal is igyekeztek támogatni az állami propagandát, a keresztyénséget pedig egyfajta nemzeti nézőpontú értelmezésben közvetítették híveiknek.⁶¹ Az OPN szervezői számos

⁵⁵ Az országos protestáns napok záróeseményei. In: *Új Magyarország*, 1941. november 4. 7. p.

⁵⁶ FARKAS ZOLTÁN: A magyar biblia ügye. In: *Evangélikus Élet*, 1941. november 8. 3. p.; Magyar Bibliaterjesztő Társaság! In: *Harangszó*, 1941. november 23. 384. p.

⁵⁷ A Magyar Biblia Társulat. In: *Harangszó*, 1942. november 1. 355. p.

⁵⁸ A vasárnap megszentelését törvény biztosítsa. A protestáns nagygyűlés érdekes határozata. In: *8 Órai Újság*, 1943. november 8. 2. p.

⁵⁹ Folyóiratok. In: *Keresztyén Igazság*, 1944. március 1. 68. p.

⁶⁰ Beszámológyűlés a Protestáns Napokról. In: *Esti Újság*, 1941. december 13. 4. p.

⁶¹ FAZEKAS CSABA: A második világháború interpretációja a Magyarországi Református Egyházban. In: *Egyháztörténeti Szemle*, 2016. 4. sz. (továbbiakban

alkalommal adtak szereplési lehetőséget az állami vezetőknek, és hozzájárultak a központilag irányított Horthy-kultusz erősítéséhez. A kultuszépítők azt sugallták a közvéleménynek, hogy a tapasztalt tengerész a „viharos tengeren”, azaz a világháborúban is képes lesz biztos kikötőbe kormányozni a „nemzet hajóját”.⁶² Jó példa a túlhajtott propagandára az OPN 1942-ben tartott leventeünnepélye, amelyen Bonczos Miklós államtitkár mondott megnyitóbeszédet. Amikor a szónok kijelentette, hogy a leventeintézmény gondolatát eredetileg „a legelső magyar ember adta”, a Városi Színház közönsége talpra ugrott, és perceként át „lelkesen ünnepelte” a kormányzót”.⁶³ Az OPN hozzájárult a Horthy István személye körül halála után építeni kezdett kultusz⁶⁴ formálásához is: 1942-ben a cserkészek futárláncát kiegészítve ötagú küldöttség utazott a kenderesi sírbolthoz, ahol megkoszorúzták a kormányzó-helyettes nyughelyét.⁶⁵

A protestáns lelkészek a világháború időszakában arra törekedtek, hogy erősítsék a hátszág morálját, ezért például sokan „csatlakoztak a szórakozás, a mulatozás elleni felhívásokhoz”, továbbá „harcot hirdettek a közönyösség és a depresszió ellen, gyakran arról beszéltek, hogy az itthon maradottnak ugyanúgy helyt kell állnia, mint a frontokon harcolóknak”.⁶⁶ Ezek a törekvések jól kitapinthatóak az OPN kapcsán is. A rendezvénysorozat 1943-as hivatalos beharangozója szerint például „ezekben a nehéz időkben, amikor az egész világ a válság súlyos idejét éli”, mindennél fontosabb, hogy a nemzet „acélos lélekkel, bizakodással tekintsen a jövő felé és álljon azon az őrhelyen, ahová a Gondviselés állította”.⁶⁷ Ravasz László dunamelléki református püspök az ORLE közgyűlésén arra kérte lelkésztársait, hogy figyelmeztessék híveiket az elrejtett élelmiszerkészletek közforgalomba bocsájtására, hiszen „a mindennapi kenyér kérdése egzisztenciális kérdéssé vált az egész nemzet számára, ezt meg kell érteni mindenkinek.”⁶⁸

FAZEKAS, 2016). 99. p.; GICZI ZSOLT: Az evangélikus egyház szerepvállalása Magyarországon háborús propagandájában. In: Háborús hétköznapi hadszíntér, hátszágban, 1939–1945. Szerk. Gyarmati György – Pihurik Judit. Bp.–Pécs, 2015. 143–152. p.

⁶² TURBUCZ DÁVID: A Horthy-kultusz 1919–1944. Bp., 2015. (továbbiakban: TURBUCZ, 2015). 250–251. p.

⁶³ „A keresztény nemzeti gondolat első hajtása a leventeintézmény.” In: *Esti Újság*, 1942. november 7. 4. p.

⁶⁴ TURBUCZ, 2015. 270. p.

⁶⁵ Kegyeletes ünnepség halottak estéjén a Hősök temetőjében. In: *Esti Újság*, 1942. november 2. 7. p.

⁶⁶ FAZEKAS, 2016. 111–115. p.

⁶⁷ Október 29-től november 9-ig tartanak az idei V. Országos Protestáns Napok. In: *Dunántúli Protestáns Lap*, 1943. október 17. 219. p.

⁶⁸ Ravasz László püspök nagy beszéde a hősi életről. In: *Függetlenség*,

A sajtótudósítások alapján megállapítható, hogy az OPN a szélesebb nyilvánosság számára elsősorban az ünnepeket és a művészeti eseményeket, a kormányzati politikusok számára pedig szereplési lehetőségeket jelentett, míg az érdemi eszmecserék, a szakosztályi munka, a kongresszusok általában háttérbe szorultak. Ez a tény a felekezeti ébredés híveit jól érezhető elégedetlenséggel töltötte el. A *Keresztyén Igazság* szerzője 1941-ben úgy vélte, hogy a *Jelenkor* című katolikus orgánium kritikája a katolikus nagygyűlésekről egy az egyben vonatkoztatható az OPN működésére is. Eszerint elismerendők az eredmények, a tömegek részvétele, a politikusok nyilvános hitvallása, viszont: „A propagandával és tüntetéssel már torkig vagyunk [...] Olyan feltűnően látszik, hogy a rendezők nem azt nézik, ki ért legjobban a kérdéshez, hanem hogy milyen hatása lesz X. Y. fellépésének.”⁶⁹

A Protestáns Napok a kortársak számára a protestantizmus és az állam egymásra utaltságát is megtestesítették, ami a kormányzat támogatását egyébként fontosnak tartó Ravasz Lászlót is gondolkodóba ejtette. Az 1941-es OPN alkalmából már hangot adott kételyeinek: „A magyar református egyház [...] olyan mértékben támaszkodik az államra, hogy függetlensége ma szinte fikció” – jelentette ki, és azt fejtegette: az egyháznak arra kell törekednie, hogy államsegély nélkül, saját erejéből legyen képes eltartani magát.⁷⁰ Két év múlva már arra figyelmeztette hallgatóságát, hogy a háború vége után az építőmunkában minden bizonnal „a nép szélesebb rétegei fogják a döntő szerepet játszani és az alulról felfelé törekvő osztályok tömegeit lesznek a döntő tényezők”. Az új helyzetben pedig az értelmiségnek „társadalmi függését nem felülről, hanem alulról kell eredeztetnie s ezáltal életformáját is megváltoztatni annyiból, hogy kedves régi emlékek feláldozásával sokkal több egyszerűséget, puritánságot, produktivitást mutasson fel, mint eddig.”⁷¹

A rendszerbe olvasztás fokozatai 1945–1950 között

1944 októberében, a nyilas hatalomátvétel után természetesen nem lehetett szó az OPN megrendezéséről. A világháború végével, az ország szovjet megszállását követően számos kulcsszereplő sorsa drasztikusan megváltozott: Tasnádi Nagy Andrást, miután részt vett a nyilas parlamentben, a népbíróság életfogytiglani börtönre ítélte. A szociáldemokrata Kiss Roland viszont 1945-ben a Belügyminisztérium, Bereczky Albert pedig a Kisgazdapárt színeiben a VKM államtitkára lett. A Bethlen Gábor Szövetség 1945. augusztus 16-án „a korszellemnek megfelelően” átalakult, új vezetőséget és elnököt választott Szabó Sándor nyugalmazott

1942. november 6. 2. p.

⁶⁹ Figyelő. In: *Keresztyén Igazság*, 1943. november 1. 255. p.

⁷⁰ Országos Protestáns Napok. In: *Pesti Hírlap*, 1941. október 30.

⁷¹ Ravasz László püspök nagy beszéde a háborúról és a békéről. In: *Függetlenség*, 1943. november 5. 3. p.

főispán személyében. A közgyűlés döntött az OPN megrendezéséről is. „Ha nem is látjuk majd vidéki atyánkfiai százezreit a fővárosban, mégis boldog örömmel tölthet el bennünket az a reménység, hogy a mélypon-ton túl, egyházi életünk útja is felfelé vezet” – jellemezték elvárásaikat.⁷²

Október 27. és november 1. között, szerény külsőségek mellett, de sok rendezvénnyel – például a protestáns jogászok, pedagógusok, orvosok, írók és művészek, lelkészek és presbiterek, nők, egyesületek és intézmények számára tartott konferenciával – került sor az OPN-ra.⁷³ Október 27-én Bereczky tartotta az előző években hagyományossá vált rádiós előadást, amelyben biztosította az ország közvéleményét, hogy a protestánsok testvérei akarnak lennie a Keletnek, de nem akarják megtagadni a Nyugatot sem.⁷⁴

Az OPN-ről azonban a sajtó lényegében alig tudósított. Ennek a mozgalmas belpolitikai helyzet és a papírhány miatt korlátozott terjedele-m is oka lehetett. A szervezők részéről nyilatkozó Hézszer Zoltán református lelkész viszont így is sikeresnek látta munkájukat, hiszen számos gyakorlati nehézség (például a háborús károk miatti teremproblémák, a nemzetgyűlési választások közelsége miatti feszültségek, vagy az, hogy a rossz közbiztonság miatt estére nem tervezhettek eseményeket) áthidalására voltak képesek. Nagy eredménynek ítélte, hogy „a Szövetség demokratikus átalakulásának megfelelően szóhoz juttatta az iparosok, kereskedők, munkások képviselőit is, sőt a munkások számára külön konferenciát is rendezett”.⁷⁵

A következő évben az OPN programját már jóval nagyobb közéleti érdeklődés fogadta. 1946-ban úgy tűnhetett, hogy az esemény kezd visszatérni a hagyományok által meghatározott kerékvágásba. A Bethlen Gábor Szövetség október 29. és november 3. között tartotta meg a Protestáns Napokat, amely sok új szereplő közreműködésével kínált gazdag programot. A megnyitón Kiss Roland államtitkár és Ordass Lajos evangélikus püspök adott elő. Október 31-én a Zene-akadémia nagytermében rendezték a reformáció főünnepét, másnap pedig a Kálvin téri templomban egyházpolitikai ankétot tartottak Nagy Ferenc miniszterelnök felszólalásával. November 2-án ren-

⁷² MAKAY MIKLÓS: Az Országos Bethlen Gábor Szövetség folytatja munkáját. In: *Élet és Jövő*, 1945. szeptember 29. 4. p.

⁷³ Protestáns napok. In: *Élet és Jövő*, 1945. október 13. 2. p.

⁷⁴ „Becsületestestvérei akarunk lenni Keletnek és nem fogjuk megtagadni Nyugatot” – mondta Bereczky államtitkár. In: *Kis Újság*, 1945. október 28. 2. p. Az OPN szónoklataira az evangélikus néplap is csak igen röviden utalt, komoly problémaként említve, hogy az utazási nehézségek miatt vidékről csak kevés résztvevő érkezett. Vigyázó. In: *Új Harangszó*, 1945. november 18. 23. p.

⁷⁵ HÉZSER ZOLTÁN: Minden nehézség ellenére érdemes volt megrendezni a Protestáns napokat. In: *Élet és Jövő*, 1945. október 27. 4. p.

dezték a protestáns írók és művészek konferenciáját, mások mellett Supka Géza és Bibó István irányításával, valamint a protestáns asszonyok nagygyűlését, amelyet Tildy Zoltánné nyitott meg. Az eseménysorozat november 3-án a protestáns jogászok, orvosok, nevelők szakmai gyűléseivel zárult.⁷⁶ Az állami méltóságok részvétele az 1945 előtti időket idézte: a Zeneakadémián például megjelent Tildy Zoltán köztársasági elnök, Rajk László, Bárányos Károly és Mistéth Endre miniszterek, a szociáldemokraták küldöttsége, valamint számos más közszereplő.⁷⁷

A valóságban azonban a viszony korántsem volt harmonikus a protestáns egyházi vezetők és az állam irányítói között, a háttérben pedig hatalmi harcok zajlottak. A református egyházon belül a Ravasz László nevével fémjelzett, a Horthy-kori államvezetés iránt lojális irányzattal szemben Bereczky Albert és Békefi Benő nyíregyházi lelkész vezetésével belső ellenzék formálódott, amely „a bűnbánat és a bűnvallo-
más hívószavai mentén szerveződött meg”. Miután érzékelték, hogy Ravasz helyzete 1946-re megszilárdult – még azt is el tudta érni, hogy a dunamelléki egyházkerület főgondnokává Nagy Ferenc kormányfő ellenében Gömbös Gyula egykori miniszterét, Lázár Andort válasszák meg –, megkíséreltek táborot szervezni céljaik támogatására. Így jött létre 1946 augusztusában Nyíregyházán az országos lelkészkonferencia, amelyen mintegy háromszáz fő vesz részt. Az itt létrehozott Református Szabad Tanács kifejezte igényét, hogy az egyházvezetés álljon ki az új államberendezkedés mellett, határolódjon el a múlt bűneitől és kérjen bocsánatot a zsidóságtól. Támogatásuk növelése érdekében a szervezők elhatározták, hogy november 1–3. között – tehát az OPN-kal párhuzamosan – Országos Református Nagygyűlést rendeznek Budapesten, a *Hit útján a magyar jövőndő felé* mottó jegyében.⁷⁸ A szervezők finoman elhatárolták magukat az OPN-től, hiszen Nyíregyházán azt hangoztatták, hogy „a Szabad Tanács nem »építő konferencia«, hanem »dolgozó testület« kívánt lenni”.⁷⁹

Az általuk egybehívott budapesti református nagygyűlésen a becslések szerint mintegy ötezer fő vett részt, a Nemzeti Sportcsarnokban

⁷⁶ Nagy Ferenc miniszterelnök előadása az Országos Protestáns Napok közép-pontjában. In: *Kis Újság*, 1946. október 20. 2. p.

⁷⁷ A magyar nép történelmi harcai mindig a szabadságeszmét és a haladást szolgálták. In: *Kossuth Népe*, 1946. november 2. 3. p.; Nagy Ferenc miniszterelnök előadása a protestáns egyháztársadalmi konferencián. In: *Magyar Nemzet*, 1946. november 2. 5. p.

⁷⁸ HATOS PÁL: Szabadkőművesből református püspök. Ravasz László élete. Bp., 2016. (továbbiakban: HATOS, 2016) 261–267. p.

⁷⁹ BOLYKI JÁNOS – LADÁNYI SÁNDOR: A Magyarországi Református Egyház 1918–1948 között. In: *A Magyarországi Református Egyház története 1918–1990. Tanulmányok*. Szerk. Barcza József – Dienes Dénes. Sárospatak, 1999. 83. p.

tartott központi eseményen pedig az államfő és a miniszterelnök is megjelent. A szervezők azonban nem voltak elégedettek eredményeikkel: elsősorban a résztvevő lelképásztorok számát kevesellték, sajnálattal vették tudomásul, hogy a százezernyi fővárosi református közül alig ezren jelentek meg, sok regisztrált tag pedig nem fizette ki a részvételi díjat. Azt is szomorúan állapították meg, hogy a rádióközvetítésből lemaradt a nagygyűlés vége, a sajtó pedig következetesen összekeverte egymással a Protestáns Napokat és a református nagygyűlést.⁸⁰ Mindez összességében azt jelezte, hogy az egyházon belül Ravasz irányzata élvezett többséget. A Szabad Tanács Bereczky és Békefi személyes konfliktusai miatt 1947-ben fel is hagyott tevékenységével.⁸¹ Az Országos Református Nagygyűlés tehát egyszeri alkalom maradt, folytatására a következő években nem mutatkozott szándék.

Az 1946-os OPN kapcsán a kormánykoalíció baloldali pártjainak lapjai határozott tartalmi elvárásokat fogalmaztak meg. A Nemzeti Parasztpárt lapja, a *Szabad Szó* hasábjain Sarkadi Imre elsősorban a demokrácia és az egyház viszonyának tisztázását várta. Okfejtése szerint a protestantizmus a történelem folyamán szorosan összefonódott az egyszerű néppel, így demokratikus hagyományai vitathatatlanok, ám később „igazi és közvetlen kapcsolatát elvesztette a tömeggel”. Ezért azt remélte, hogy az OPN megmutatja, a protestantizmus képes összefogni az „öntudatosodó néppel”.⁸² A *Szabad Népb*ben Losonczy Géza nagyon hasonló gondolatmenetet követett: felvillantotta a dicső történelmi tradíciókat, amelyeket élesen szembeállított a közelmúlttal: „Az ellenforradalom negyedszázada alatt számos protestáns vezető férfi hűtlenné vált ezekhez a hagyományokhoz. Horthy, Bethlen, Tasnády-Nagy s mások nevei jelzik, milyen messze lehet elkanyarodni a gályarabok szellemétől. Még mostanában, a felszabadulás óta is tapasztalhatók nehezen elfogadható jelenségek. Reméljük azonban, hogy a protestáns egyházak megtalálják újra az utat azokhoz, akik az elnyomottak társadalmi, gazdasági és kulturális felszabadításáért küzdenek. Ebben az értelemben tekintünk várakozással a protestáns napok tanácskozásai elé.”⁸³

A *Szabad Népb* az OPN eseményei kapcsán számos olyan mozzanatot ragadhatott ki, amelyek összhangban álltak Losonczy elvárásaival. Ilyen volt például Kiss Roland beszéde, aki azért ostromozta a protestantizmust, mert az 1867 utáni korszakban békésen megfért a kapitalizmussal és nem lépett fel az elnyomott rétegek érdekében.⁸⁴ A Magyar Kommu-

⁸⁰ ée: Országos Református Nagygyűlés. In: *Magyar Református Ébredés*, 1946. november 16. 2. p.

⁸¹ HATOS, 2016. 268. p.

⁸² SARKADI IMRE: Protestáns napok. In: *Szabad Szó*, 1946. november 1. 7. p.

⁸³ LOSONCZY GÉZA: A protestáns napok. In: *Szabad Népb*, 1946. október 29. 2. p.

⁸⁴ Országos Protestáns Napok Budapesten. In: *Szabad Népb*, 1946. november 1. 8. p.

nista Párt egy másik lapja, a *Szabadság* Szabó Imre református esperest támadta, aki Nagy Ferencsel polémiát kezdve „a reakció ismert frázisait” ismételtette. Vele szemben mindkét lap Kemény Lajos evangélikus esperest dicsérte, aki elismerő szavakat mondott a kommunisták egyházpolitikájáról.⁸⁵ Arról a tényről viszont egyik orgánum sem számolt be, hogy az OPN résztvevői kiadtak egy nyilatkozatot, miszerint az „egyház ragaszkodik egyházi iskoláihoz, nevelőmunkájának jogaihoz, s megfelelő kárpótlást kér a földreform során igénybevett földbirtokáért”.⁸⁶

A következő évben, 1947-ben egyfajta átmenet figyelhető meg. A hagyományos programok nagy részét megrendezték, és a gyakran támadott hivatalos egyházi vezetők is bőséges szereplési lehetőséget kaptak. Megnyilvánulásaik azonban már inkább defenzív jellegűek voltak. Ordas Lajos evangélikus püspök például beszédében azt fejtegette, hogy Isten az államhatalmat korlátok közé állította, alávetette az erkölcsi törvényeknek, a tudományos igazságoknak, valamint az ember egyéni szabadságának.⁸⁷ Ravasz László szereplését egyenesen drámai hatásúvá tette, hogy az ORLE közgyűlésén váratlanul bejelentette az egyesület elnökségéről való lemondását. Beszédében beismerte, hogy a református egyház részben saját hibái miatt vált támadhatóvá az új rendszerben. „A kétezeréves keresztyén egyház történetének [...] egyik legnagyobb mulasztása, hogy a szegényeknek minden tőle telő módon nem adott kenyeret s így a szociális kérdést az Evangéliummal ellentétes erők írták zászlójukra és ezáltal jogcímet szereztek arra, hogy a lelkeket a maguk táborába tömörítsék”.⁸⁸

Az OPN keretében ugyanakkor új, a kiépülőben lévő „népi demokrácia” ízlésének megfelelő eseményeket is szerveztek – például parasztyűlést, a dolgozó ifjúság vitadélutánját, a gyári munkások gyűlését,⁸⁹ továbbá szöszéket adtak a baloldal számára kedves szereplőknek is. Így szólalhatott fel például a protestáns egyházakra való nyomásgyakorlásban is érdemeket szerző Kovács Máté államtitkár.⁹⁰ A legnagyobb figyelem azonban a Parasztpárt elnökének, Veres Péter honvédelmi miniszternek a szereplését övezte: sok érdeklődő szorult ki a protestáns helyőrségi templomból az utcára, ahol hangszórókon követhették beszédét. A *Szabad Nép* szerint a hallgatóság nagy részét értelmiségiek és

⁸⁵ A miniszterelnök a protestantizmusról. In: *Szabad Nép*, 1946. november 3. 6. p.; Az egyháznak a demokrácia mellé kell állnia, mondotta Nagy Ferenc a protestáns napokon. In: *Szabadság*, 1946. november 3. 5. p.

⁸⁶ A Protestáns Napokról. In: *Köznevelés*, 1946. november 15. 22. p.

⁸⁷ A protestánsnapok ünnepe. In: *Miskolci Hírlap*, 1947. november 4. 3. p.

⁸⁸ A magyarságnak a megmaradás politikáját kell folytatnia. In: *Kis Újság*, 1947. november 6. 1. p.

⁸⁹ Az Országos Protestáns Napok nagyszabású munkarendje. In: *Miskolci Hírlap*, 1947. október 19. 3. p.

⁹⁰ A protestáns egyházak ismerjék a parasztság problémáit. In: *Szabad Szó*, 1947. november 4. 5. p.

a Parasztpárt pártiskolájának diákjai adták, de akadtak köztük ipari munkások és az OPN-ra érkező vidékiek is. Veres beszédében azzal vádolta a protestáns egyházakat, hogy nem támogatják egyértelműen az új rendszert, ezért elveszítették híveik bizalmát. „A mostani megrekedtség oka az, hogy az egyház vezetése az elmúlt évtizedekben az úgynevezett középosztály kezébe került” – jelentette ki, majd feltette a szónoki kérdést: „Protestantizmus nélkül nincs magyar megmaradás, de ugyan akarják-e ezt a protestánsok?”⁹¹

Míg az OPN fórumain a baloldali politikusok egyre nagyobb tért nyertek, addig a katolikusok 1947-ben megtartották a Nemzeti Mária Kongresszus nevű tömegrendezvényüket, amely a kommunista ideológia elleni kiállás jegyében zajlott le Budapesten és az ország számos más településén.⁹² Ennek fényében nem meglepő, hogy a MÁV az OPN részvevői számára továbbra is biztosította az ötvenszázalékos utazási kedvezményt, míg a Mária Kongresszus közönségének nem.⁹³ A különbség látványos volt, ami a protestáns nyilvánosság fórumain is kritikára adott okot. A *Sárospataki Református Lapok* szerzője szerint például az OPN „Nem sikerült. Legalább is nem tudott azzá lenni, aminek mi szeretnénk volna látni. Hát nem tud-e a közel hárommilliónyi magyar protestantizmus lenyűgözően és mindenkit meghódítóan demonstrálni? [...] Milyen mások is országos méretű megmozdulásaikban a római katolikusok! Miért nem tanulunk tőlük? Ha rendezni akarunk valami tömegmegmozdulást, akkor fajsúlyban és komolyságban próbáljuk legalább megközelíteni a másik vallásfelekezetet. Más-különben szomorúan jósoljuk, jelentéktelenné válunk önmagunk és a világ előtt!”⁹⁴ A szerző ezzel azonban nemcsak az 1947-es rendezvényeket, hanem az OPN eredeti koncepcióját is megkérdőjelezte, amely, mint láthattuk, 1939-ben tudatosan mondott le a tömegdemonstrációk eszközének alkalmazásáról.

1948 meghozta a protestáns egyházakon belüli hatalmi fordulatot: Ravasz Lászlót lemondatták, Ordass Lajost kirakatper keretében fegyházbüntetésre és hivatalvesztésre ítélték. A dunamelléki református egyházkerület püspökének Bereczky Albertet, világi főgondnokának pedig – a nyílt kormányzati manipuláció eredményeként – Kiss Rolandot

⁹¹ Veres Péter nagy beszéde a protestantizmusról és a demokráciáról. In: *Szabad Szó*, 1947. november 6. 3. p.

⁹² GIANONE ANDRÁS: *Az országos katolikus nagygyűlések Magyarországon 1933–1947. Válogatott beszédek és tudósítások*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2017.

⁹³ Milyen fordulói voltak a Nemzeti Mária Kongresszus 50%-os vasúti kedvezménye megtagadásának? In: *Új Ember*, 1947. október 5. 9. p.

⁹⁴ A protestáns napokra. In: *Sárospataki Református Lapok*, 1947. november 15. 1. p.

választották meg.⁹⁵ 1948-tól kezdve az OPN a „népi demokráciát” lelkesen támogató egyházi vezetők fórumává vált. Az év legfontosabb formai újdonságát az jelentette, hogy az állami elvárásoknak megfelelően a protestáns kisegyházak is szerepet kaptak a programban, amiért az OPN nyitőünnepségén Somogyi Imre baptista lelkész-elnök mondott köszönetet.⁹⁶ A Zeneakadémián tartott hagyományos reformációi emlék-ünnepélyen Bereczky a katolikusokkal szembeni protestáns ellenérzésekre rájátszva emelt szót Mindszenty József bíboros kommunistaellenes irányvonalával szemben, és „rámutatott, hogy ama bizonyos oldalról politikai harcba akarják sodorni a protestáns egyházakat. A protestánsok viszont szívükön viselik a magyarság jövő sorsát és építőerejükkel akarják szolgálni népüket.”⁹⁷

A következő évben, 1949-ben az OPN ismét számos programot kínált az érdeklődőknek, az ünnepi szónokok pedig továbbra is a „népi demokrácia” támogatásának fontosságát hangsúlyozták. Kiss Roland például kijelentette: „Ha az egyház képes a komoly önkritikára, akkor nem mondhat egyebet ma sem, mint amit a reformáció idejében mondott: »A kapitalizmus szolgálatára hamisított Krisztustól vissza az evangéliumi Jézushoz, az igazi Krisztushoz!« Róma nem képes erre a visszafordulásra, hiszen aktívan részt vesz a nemzetközi politikában a kapitalista reakció oldalán. A protestantizmus ezzel a Rómával semmi közösséget nem vállalhat. »Nem hagyhatjuk el Krisztust a pápáért!«.”⁹⁸

1950-ben a Bethlen Gábor Szövetség feloszlott, vagyonát pedig átadta a református egyháznak. Az illetékesek ennek ellenére ekkor még ragaszkodtak az OPN megtartásához, ezért a református konvent az evangélikus egyetemes egyházzal közös bizottságot hozott létre az esemény megszervezésére. A Kiss Roland által vezetett rendezőbizottság a következőt választotta az OPN „vezérigéjének”: *E földön békeesség.*⁹⁹ A program hagyományos elemei megmaradtak: egyebek mellett nagyszabású Bach-hangversenyt, protestáns lelkészi értekezletet, protestáns sajtóankétot tartottak, és a felutazóknak járt a vasúti kedvezmény is.¹⁰⁰ Az OPN azonban csak egyetlen mozzanata miatt váltott ki némi érdeklődést az ekkor már totális pártirányítás alatt álló sajtóból: a záróünnepélyen egyházi vezetők „békefelhívást” intéztek a világ keresztyénségéhez. Eszerint „az új háború veszélye nem a szocializmus felől leselkedik az emberiségre,

⁹⁵ HATOS, 2016. 269–275. p.

⁹⁶ Megkezdődtek az Országos Protestáns Napok. In: *Kis Újság*, 1948. október 31. 6. p.

⁹⁷ Bereczky püspök: „El a kezekkel az evangélium ügyétől...” In: *Világ*, 1948. november 3. 3. p.

⁹⁸ „Nem hagyhatjuk el Krisztust a pápáért”. In: *Friss Újság*, 1949. október 29. 6.

⁹⁹ Az Országos Protestáns Napok előkészületei. In: *Evangélikus Élet*, 1950. október 1. 1. p.

¹⁰⁰ XI. Országos Protestáns Napok. In: *Evangélikus Élet*, 1950. október 22. 1. p.

hanem éppen ellenkezőleg, a gyarmati népek elnyomói felől”.¹⁰¹ Az OPN tehát megtartotta ugyan formáit, de tartalmilag teljesen kiüresedett. Az 1939-ben megkezdett sorozat 1950 után nem folytatódott tovább.

---

¹⁰¹ A magyar protestáns egyházak békefelhívása a világkereszténységhez. In: *Szabad Nép*, 1950. november 3. 2. p.